

2.

LUBOMÍR KUBŮ

K NĚKTERÝM ASPEKTŮM
LENINSKÉ TEORIE A METODOLOGIE
KRITICKÉ ANALÝZY

Nejen v kontextu Leninových prací, ale i marxismu-leninismu samém zaujímá „Stát a revoluce“ významné místo. Toto jediné Leninovo nedokončené dílo (podle jeho slov je lépe zkušenost revoluce prožívat, než o ní psát) znamená, hodnotíme-li jej z hlediska marxisticko-leninské teorie státu a práva, rozhodný přínos pro další rozvoj marxistické koncepce státu vůbec a socialistického státu zvláště.

Aktuálnost, univerzální platnost „Státu a revoluce“ však také spočívá v kategorickém požadavku bránit a současně rozvíjet v nekompromisní konfrontaci či v kritickém dialogu s nepřátelskými nebo cizími ideologiemi marxismus-leninismus jako systém filozofických, ekonomických a sociálně politických ideí pozitivním rozpracováním a řešením těch otázek a problémů nastolených realitou dvou společenských systémů, jež jsou v nemarxistické ideologii nesprávně a v protimarxistické ideologii falešně nebo zkresleně interpretovány.

„Stát a revoluce“ je jedním z přesvědčivých příkladů tvůrčí aplikace marxisticko-leninské teorie a metodologie kritické analýzy buržoazní ideologie. Zdůrazňuji teorie a metodologie, neboť spolu s ostatními Leninovými díly, zvláště s „Materialismem a empiriokriticismem“ a „Filozofickými sešity“ (v nichž je především rozpracován princip stranickosti jako jádro leninské teorie kritické analýzy), tvoří ideově teoreticky integrovanou jednotu odůvodněných, vnitřně nerozporných tezí, výpovědí, principů a současně forem, metod a přístupů — jedním slovem teoretický a metodologický systém kritické analýzy. Kritická analýza tedy není, jak tvrdí někteří buržoazní ideologové, fenomen naoktrojovaný leninismem, ani není projevem komunistické agresivity či nesnášenlivosti, ale je imanentním rysem, logickým důsledkem světónázorové orientace marxismu-leninismu, jež spolu s rozvíjením marxismu-leninismu v jeho sebereflexi,

na bázi jeho vlastních zákonitostí plní nezastupitelnou poznávací a heuristickou funkci v rozvoji marxismu-leninismu a marxistických společenských věd. Především syntéza oněch dvou stránek pozitivně tvůrčí a kritické vytváří předpoklady (v minulosti nikoliv vždy využitě) vyvarovat se jakékoliv formě dogmatismu a současně zprostředkovává marxismu-leninismu a marxisticko-leninským společenským vědám charakter otevřeného, stále se rozvíjejícího světónázorového a vědeckého systému, protože kritika je organicky integrována do analýzy zkoumaných jevů, procesů či problémů, nebo — jak přiléhavě vyjádřil jeden ze sovětských filozofů — je vpletena do tkáně analýzy jako její nezbytný komponent či stadium výzkumu a jako taková odkrývá nové cesty, přístupy, nová řešení, jak o tom svědčí materiály XXVII. sjezdu KSSS a XVII. sjezdu KSC, které se k tomuto Leninovu odkazu filozofickoteoretické a metodologické kultury kritického myšlení jednoznačně přihlašují.

Rozhodující místo v marxisticko-leninské teorii kritické analýzy zaujímá princip stranickosti. Ač je tento princip univerzálním principem marxismu-leninismu a marxisticko-leninských společenských věd, útoky buržoazní ideologie (v nejlepší případě pochybnosti) směřují proti jeho leninské interpretaci, obviňujíce ji, že přesnou a přísnou analýzu nahrazuje subjektivismem a hypertrofovanou emocionalitou. Dezinterpretace leninského pojetí principu stranickosti slouží buržoazním ideologům k destruování kontinuity a teoretické koherence marxismu-leninismu a společenských věd, k primitivním klasifikacím (mezi jinými) Marxe jako vědce, Engelse jako filozofického diletanta a Lenina jako politického praktikistu a pragmatika.

Podle autorů encyklopedie „Marxism, Communism and Society“ prý už první Leninovo dílo „Ekonomický obsah národnictví“, v němž systematicky rozpracoval princip stranickosti, je nutno vykládat jako spojení marxistického hlediska s ruským radikalismem. V této souvislosti připomíná sovětský filozof Maslin, že tuto verzi výkladu principu stranickosti lze nalézt už u Berďajeva, který v roce 1909 napsal, že třídní výklad různých ideologií a filozofických učení se v marxismu převrací v jakousi chorobnou utkvělou ideu, jejíž kořeny je nutno hledat v monomanii, kroužkaření ruské inteligence, v jejím duševním habitu, jenž ji staví proti jakémukoliv objektivismu a univerzalizismu.

Ve skutečnosti i Leninův „Stát a revoluce“ je o tom výmluvným důkazem, princip stranickosti nespočívá v objektivismu ostatně Leninem ostře kritizovaném, ale na přísné vědecké objektivnosti v přístupu ke každému společenskému jevu či faktu. Kritická analýza je podle slov sovětského filozofa Melvina procesem dvou vzájemně se podmiňujících aspektů: odhalení sociálně třídní podstaty té či oné ideologie a určení jejího vztahu k základní otázce, jejíž zodpovězení ji situuje do jednoho

ze dvou vzájemně se vylučujících směrů: materialismu nebo idealismu. Kritická analýza, princip stranickosti tedy nemá nic společného s vulgárním sociologismem: nevyčerpává se toliko v odhalení sociálně politické podmíněnosti té které ideologie, ale odkrývá jejich ideově teoretická zdroje, zkoumá jejich gnoseologická východiska, jejich metodologii, hodnotí jejich teoretickou argumentaci, identifikuje jejich místo v systému buržoazní ideologie, konfrontuje teoretické a ideologické pozice jejich představitelů s jejich konkrétními politickými postoji, odhaluje specifiku jejich taktiky a strategie. Nic tedy není Leninově teorii kritické analýzy cizejší, než nahrazování vědecky korektní analýzy primitivními simplifikacemi, spočívajícími v redukci zkoumaných ideologických jevů na třídní základ, „redukování teoretických a ideologických pojmů na politické a ekonomické kategorie“.

Ideologie i podle Leninových slov vyjadřuje ekonomický a politický boj v hlavních tendencích, v poslední instanci.

Přístupy současné buržoazní ideologie k marxismu-leninismu, marxistickým společenským vědám, se v podstatě neliší od sedmdesátých let či dokonce od poválečných dob. Buržoazní ideologie stále žije ve znamení: ideologizace, infiltrace, falzifikace, v pokusech o pluralizaci marxismu-leninismu a marxistických společenských věd. Nicméně jeden rys je v tomto instrumentáři nový: v „The Introduction to Jurisprudence“ vyslovil přední představitel buržoazní právní teorie, profesor londýnské univerzity Lloyd tyto nepochybně zajímavé myšlenky: V právu jako v ostatních intelektuálních sférách se objevují známky reakce, společné pocity, že empirismus a pozitivismus nejsou dostatečné, že musí být nalezena nějaká nová mystika, která by podepřela etos člověka a lidské společnosti. Právníci jsou opět zaujati pátráním po nějakém filozofickém, etickém, religiózně přirozeně právním základu práva, pátráním, jež je inspirováno přáním dospět k nějakému absolutnímu schématu hodnot, které by podpořilo a osvětlilo jejich vlastní smysl pro to, co je správné a nesprávné, spravedlivé a nespravedlivé. Není pochyb, uzavírá profesor Lloyd, že tento trend byl vyvolán požadavkem postavit se na odpor materialistickému přesvědčení komunistického světa. V buržoazní právní ideologii tak došlo tváří v tvář vzrůstající prestiži marxismu-leninismu a marxistických společenských věd k analogickému rozčarování nad jejich stavem, k jakému došlo v buržoazní sociologii v šedesátých letech, kdy tento stav vyjádřil R. Merton ve svém díle „The Social Theory and The Social Structure“ těmito skeptickými slovy: Jestliže dřívější společenské teorie nepodporované verifikovanými pozorováními byly neodůvodněné, pak hledání faktů neusměrňované teorií je marné a jejich akumulace neintegrována teorií je bezvýznamná. I pro buržoazní právní teorii platí slova sovětských teoretiků Kelle a Kovalsona adresovaná buržoazní socio-

logii, že spekulativní konstrukce izolované od faktů reality stejně jako jednostranný empirismus postavený do protikladu k obecné společenské teorii (jakou je v marxismu-leninismu historický materialismus) nemohou vytvořit vědeckou sociologii (v našem případě) — skutečně vědeckou právní teorii.

Tato zkušenost vedla buržoazní právní ideologii od sedmdesátých a zvláště osmdesátých let k zaujetí nových metodologických a teoretických postojů. I když nadále přistupuje buržoazní právní ideologie k marxisticko-leninské právní vědě z pozic quasi teoretickoimmanentní kritiky a do omrzení vyhledává a opakuje domnělé rozdíly v přístupu k právu u Marxe, Engelse a Lenina, pak mimo to se pokouší formulovat teoretičtější, filozofičtější koncepce, které tím, že by vystupovaly jako obecně univerzální teoretické alternativy marxistické právní teorie, by současně vůči ní plnily funkci kvalifikovanější, transcendtní, společenskohistorické kritiky.

Na světovém kongresu právní a sociální filozofie v Basileji s takovou koncepcí vystoupil Gray Dorsey, prezident mezinárodní asociace právní a sociální filozofie, v úvodním příspěvku, který nazval „K světovým perspektivám právní filozofie a sociální filozofie“. Podle autora aktuálním problémem současnosti je, jak zabránit, aby společenské a právní filozofie si reklamovaly právo na univerzální platnost. Důvod, proč je nutno vyloučit takové ambice, shledává autor v tom, že jestliže si dvě nebo více sociálních a právních filozofií činí nárok na výlučnou univerzálnost, pak následky mohou představovat celé spektrum konfliktů, zahrnujících válku, hrozbu války, neustálou přípravu na válku, jiné formy násilí, guerillu, terorismus, a tak nakonec mohou vést k ochromení těch, kdo se pokoušejí vybudovat mravní společnost a spravedlivý právní systém. Pro tuto chvíli není podstatné, v čem jeho teoretická koncepce tzv. Jurisculture, opírající se o takové myslitele jako Huxley, Teilhard de Chardin, J. Monod, spočívá. Podstatné je, že se s výzvou vzdát se univerzální platnosti obrací na marxistickou právní vědu, neboť by bylo tragédií, uzavírá autor svou apokalyptickou vizi v poslední osmé části své studie, kdyby si lidé měli vybrat filozofii společnosti a práva, protože si činí nárok na univerzální platnost. Podobný hlas zazněl i na zahájení celosvětového filozofického kongresu v Montrealu v roce 1983, na němž shodou okolností bývalý prezident mezinárodní filozofické společnosti zaujal stanovisko depolitizovat problémy. Autor doporučuje distancovat se od politického dialogu, vyloučit politické konflikty z filozofických diskusí. Jako konkrétní prostředek navrhuje přepracovat filozofický a společenskovědní slovník tak, že slova, která mají politické zabarvení, by byla nahrazena indiferentními, neutrálními pojmy. Než abychom hovořili o třetím světě, říká autor, je lépe hovořit o jiném světě. Pojem práv člověka nahradme termínem problémy

člověka, místo o míru, navrhuje autor, mluvmе o koexistenci... Ponecháme-li stranou vědeckou neudržitelnost autorova utopického projektu nového jazyka sociální filozofie, jedno nelze — podobně jako ve vystoupení Dorseye — přehlédnout. Ač autorův apel se obrací na všechny bez zřetele na jejich rozdílnou světonázorovou orientaci, logika jeho výzvy dopadá na marxismus-leninismus, na marxistickou filozofii. Vždyť buržoazní filozofie programově prohlašuje svou nadstranickost, politickou neutralitu, zatímco marxistická filozofie a společenské vědy se k principu stranickosti otevřeně přihlašují. Vystoupení obou ideologů znovu potvrzují aktuálnost Leninových myšlenek vyslovených v kritice Struveho a legálních marxistů, která ani v současnosti neztratila nic ze své platnosti: stravismus, napsal Lenin, je úsilí buržoazních teoretiků zničit marxismus „pomocí měkkosti“, zadusit jej pomocí objetí, uznáním jakoby všech skutečně vědeckých stránek a prvků marxismu, kromě jeho agitátorské demagogické blankstickoutopické stránky. Jinými slovy: vzít z marxismu vše, co je přijatelné pro liberální buržoazii... a odvrhnout pouze živou duši marxismu, pouze jeho revolučnost.

Výraznější pozornost než tyto v podstatě stále fragmentární koncepce si zaslouží teorie formulované na principech filozofické antropologie, která v současnosti představuje ambiciózní tendenci být nejen filozofií člověka, ale prezentovat se jako univerzální sociofilozofický systém, platný i pro ostatní společenské vědy, tedy i pro právní vědu.

Marxismus-leninismus a marxistická právní věda jsou předmětem otevřené či zastřené kritiky ze strany tohoto tzv. humánně antropologického proudu, jak svědčí vystoupení na kongresech (Helsinky), či bohatá literatura, v níž je filozofická antropologie autorizována jako obecný základ právní vědy.

Kritická analýza však neznamená odmítnutí buržoazní právní teorie a linie. Jak bylo zdůrazněno v sovětské filozofické literatuře, každá teorie má co do společenského charakteru svou poznávací a ideologickou stránku. Tudíž i současná buržoazní teorie plní tuto poznávací funkci. I v ní je pozitivní obsah, ač rozpracovaný na idealistickém teoretickém a světonázorovém základě. Avšak úloha marxistů podle slov Leninových spočívá ve schopnosti osvojit si a přepracovat jejich vědecké poznatky poté, co je zbaví jejich reakčních tendencí, neboť marxismus-leninismus a marxisticko-leninské společenské vědy jsou stále se rozvíjející systémy, pro které je charakteristický jak nekompromisní boj s antimarxistickými ideologiemi a kritický dialog s nemarxistickými ideologiemi, tak i odmítání jakékoliv formy dogmatismu.